

POTENCIJALI, PROBLEMI I SUGESTIJE ZA RAZVOJ TURIZMA U BOSNI I HERCEGOVINI

POTENTIALS, PROBLEMS AND SUGGESTIONS FOR DEVELOPMENT OF TOURISM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Lejla Dizdarević

Internacionalni univerzitet Philip Noel Baker

Izlaganje sa naučnog skupa

Ključne riječi: turizam, razvoj, planiranje, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Razvoj turizma u Bosni i Hercegovini (BiH) bi zasigurno doprinio poboljšanju i napretku mnogih privrednih grana u zemlji, pa čak i oživljavanju nekih, a potencijali za to su mnogobrojni. Naravno, da bi se postiglo sve to, potrebno je mnogo planiranja, kako na najvišim tako i na najnižim nivoima. Planiranje razvoja turizma u BiH do sada je imalo beznačajan rezultat što dokazuje da planiranje prema individualnim interesima i već zastarjelim metodama neće ovu zemlju pretvoriti u turističku destinaciju kakva zaista može biti. Cilj ovog rada je, također, navesti problematiku postizanja dogovora između institucija kao glavnog uzroka sporog napretka u BiH, ali isto tako neizbježnog i jedinog načina djelovanja kad se govori o razvoju održivog turizma, zadovoljenju interesa mnogih grupa i turizmu koji ima potencijal da obnovi privredu ove zemlje.

Key words: tourism, development, planning, Bosnia and Herzegovina

ABSTRACT

Development of tourism in Bosnia and Herzegovina (BiH) for sure would bring improv-

ment to many sectors in the country and also revive some other, for what the great potentials exist. Of course, in order to achieve all that it is needed much planning at lowest and highest level. Now planning of touristic development in BiH provided meaningless results what proves that planning according to individual interests and using old methods will not shape this county into an tourism destination as it can be. The aim of this study is also to mention the problematic issue of acheiving agreement among the institutions as one of the main reasons of slow development in BiH. Also, at the same time that is the only and unavoidable way of acting when we talk about tourism development, satisfying the interests of many groups and tourism that has potentials to recover the economy of this country.

1. UVOD

Turizam je danas jedna od glavnih tema razgovora mnogobrojnih akademika, industrija, vlada pa i šire javnosti. Dok neki turizam nazivaju industrijom, drugi ga definiraju kao djelatnost, a treći pak kao aktivnost (1), ali bez obzira na to, jedno je sigurno da turizam kako god se opisivao utiče na sve konvencionalne sektore privrede, društvene, prirodne i kulturne aspekte. Turizam je također značajan i zbog širokog djelovanja na ljude i na mjesta u kojima isti žive (2), a ne samo zbog broja ljudi koje ova industrija zapošljava i priliva novca koji omogućava. U velikoj mjeri

čak i danas postoji problem kreiranja definicije turizma koja bi obuhvatila sve aspekte djelovanja ove djelatnosti (3). Kao i za svaku drugu djelatnost ili industriju, tako i za turizam, potrebno je planiranje kako bi se organizovanije i lakše postigli ciljevi koji su postavljeni uz minimalne negativne utjecaje. Uzimajući u obzir kompleksnost turizma, procesu planiranja potrebno je pristupiti spremno, odlučno i odgovorno. Upravo ovaj rad ima za cilj da ukaže na probleme u planiranju razvoja turizma u BiH i da predstavi model za efikasno planiranje i formiranje održivog turističkog sistema. Ovaj model iako do sada nije primijenjen u praksi (4), poznat kao Third Way (Treći Način), upravo odgovara ekonomijama u tranziciji kao što je i BiH.

2. TURISTIČKI POTENCIJALI BOSNE I HERCEGOVINE

Razvoj turizma u BiH zasigurno bi doprinio poboljšanju i napretku mnogih privrednih grana u zemlji, pa čak i oživljavanju nekih novih, a potencijali za to su mnogobrojni. Ovo je zemlja poslijeratnog karaktera koja je u već poznatom periodu poprimila drugi izgled, pa i političko uređenje, a u isto vrijeme zadobila teške povrede nad svojim ljudskim, prirodnim, kulturnim, ili kraće rečeno, svim svojim potencijalima. Od tog perioda BiH pokušava da se oporavi, da ponovo bar dijelom bude ono što je bila, ali teško joj ide, a uzroci spore i teške revitalizacije više su nego očigledni jer su previše javni. Ako na stranu stavimo tešku političku situaciju i opstrukciju oporavka ove zemlje, možemo sa sigurnošću reći da uz malo volje, edukacije i predanosti, ova zemlja ima velike šanse da iskoristi svoje potencijale kako bi usvojila ono dobro koje se turizmom može postići. Potrebno je spomenuti i činjenicu da turizam u BiH nikad nije bio glavna privredna grana, ali su turističke aktivnosti i djelovanja uvijek bila prisutna. Danas mnogi ukazuju na važnost i mogućnost razvoja turizma u BiH i dobiti koja može biti ostvarena, a ponajviše iz razloga što ova zemlja uistinu obiluje prirodnim i kulturnim potencijalima. Popularnost takvih potencijala u svjetskom turizmu je danas velika, usljed zasićenosti standardnim i već poznatim turističkim destinacijama i onim što one nude. Kako u današnjem globalnom svijetu sve iz dana u dan mijenja svoj izgled, granice i mogućnosti tako se i turistička potražnja mijenja. Turistička potražnja današnjice u velikoj mjeri je usmjerena ka rijetkostima, privatnosti i prirodnosti. Upravo BiH posjeduje takve

potencijale. Efikasno i optimalno iskorištavanje tih potencijala, kao i njihovo očuvanje primjenom turizma, bi moglo ovu zemlju pretvoriti u destinaciju vrijednu posjeta, i što je još bitnije, omogućiti ravnomjernu raspodjelu dobara. Drugim riječima, to bi značilo da BiH ima šansu ali treba usmjerenost kako bi se primarno omogućilo lokalnom stanovništvu da djeluje na svojim prostorima uzimajući učešća u planiranju daljnjeg razvoja, a sekundarno omogućilo turistima da dožive nešto drugačije. Prirodni i kulturni potencijali BiH su mnogobrojni o čemu nema potrebe detaljno pisati jer ovaj rad ionako ima za cilj da samo ukaže na postojanje istih. U svakom slučaju potrebno je naglasiti da svi postojeći potencijali direktno utiču na razvoj ove kompleksne industrije ili djelatnosti zvane turizam. Također, neophodno je bar spomenuti da BiH obiluje prelijepim rijekama, planinama, pejzažima, gradovima i kasabama u kojima se prepliću otisci različitih civilizacija. Pored toga, BiH posjeduje različite kulture, religije i običaje, kao što u svojoj knjizi spominje Clancy: «U BiH se može doživjeti i lijepo i ružno, dobro i loše, ali to je autentični okus ove zemlje i kad bi bilo drugačije to ne bi bila Bosna».

3. IDENTIFIKACIJA PROBLEMA RAZVOJA TURIZMA

Navedeno je u samom uvodu ovog rada da se isti fokusira na ukazivanje problematike razvoja turizma i neefikasnog iskorištavanja turističkih potencijala, a problema vezanih za to je na žalost više. Naravno, najbitnije je spomenuti one najveće i najutjecajnije. Jako je bitno prepoznati problem i krenuti od njegovog izvora ka rješavanju. BiH se suočava sa problemom (ne)planiranja. Želim istaknuti da se proces planiranja olako shvata od strane onih koji direktno utječu na donošenje odluka i koji su u velikoj mjeri odgovorni za revitalizaciju i dalji razvoj turizma u BiH. Sam pojam planiranja se može koristiti u vezi sa individualima, organizacijama, vladama, a također može biti primijenjen na različitim nivoima kao na primjer, lokalnom, regionalnom, nacionalnom ili internacionalnom nivou. U svakom slučaju bez planiranja postoji rizik da će poduzete aktivnosti biti štetne, neformalne i nekontrolirane i najčešće dovesti do različitih negativnih utjecaja na ekonomiju, društvo i okolinu (6). Kao što je poz-

nato i prihvaćeno, turizam ima široko polje djelovanja. To daje karakteristiku složenosti ovoj industriji. Sve to navodi na prihvatanje činjenice da je planiranje u turizmu mnogo kompleksnije i zahtjevnije nego u nekim drugim granama privrede (7). Ova problematika se obrađuje već decenijama, iz čega je proizašlo mnogo različitih mišljenja, teorija i modela, za što efikasnije planiranje razvoja turizma. U skladu sa tim ustanovljeno je da velikim dijelom kompleksnost turizma kao djelatnosti nosi u sebi problem obuhvatanja i usklađivanja svih elemenata na koje utječe. Mnogi autori pozivaju planere da budu odgovorniji i da uzmu u obzir što veći broj ekonomskih, socijalnih, i ekoloških potreba, ne isključujući domaće vrijednosti, i uvrste ih u proces planiranja kako bi se primarno izbjegao negativni utjecaj turizma. Pa tako Haywood (8) naglašava da bi ovlaštene institucije i organizacije trebale biti odgovornije prema lokalnom stanovništvu potencijalne turističke destinacije iz tog razloga što turizam ima značajan utjecaj na njihove živote. Pored problema nedostatka odgovornog i profesionalnog planiranja razvoja turizma u BiH, tu je i problem (ne)postizanja dogovora oko zajedničkih interesa, ciljeva i strategija. Ova problematika je zastupljena u svim porama politike u BiH, a kako politika ima veliki utjecaj na sve u zemlji tako i razvoj turizma biva uskraćen. Ovim želim da istaknem da u kompleksnosti, mnogobrojnosti, neodgovornosti, a i u velikoj mjeri neznanju rukovodećih figura i institucija, nalazi se sam korijen identifikovanih problema za razvoj održivog turizma. Na osnovu navedenog vrlo lako je zaključiti i očekivati da će ishod biti negativan. U nedavno objavljenoj studiji (8) ukazuje se detaljno na ove probleme i zaključuje da sadašnja situacija u BiH turizma može sa punim pravom biti adresirana na kompleksnost političkog uređenja ove zemlje i nespremnosti rukovodstva da se zauzme za profesionalno planiranje koje traži prije svega znanje, odgovornost i predanost. Iz prethodno navedenog teksta može se ukratko zaključiti da u velikoj mjeri ako ne i najvećoj, postoji nedostatak odgovornog i profesionalnog planiranja. Pored toga javlja se i nesposobnost rukovodstva da uskladi ciljeve i interese, i postigne konsenzus oko istih, ne isključujući potrebe lokalne zajednice i zaštitu prirodnih resursa, što doprinosi nemogućnosti kreiranja uspješnog koncepta ili master plana za razvoj održivog turizma u BiH.

4. PRIJEDLOZI ZA MODELIRANJE RAZVOJA TURIZMA

Potrebno bi bilo što prije identificirati strategiju koja može biti korištena u rješavanju problematike, a u ovom slučaju problem se odnosi na revitalizaciju i uspješni razvoj održivog turizma u BiH. Kao što se prethodno navodi u ovom radu, isti ima za cilj da predloži jedan od modela koji ima predispozicije da riješi idenifikovane problema BH turizma. To nije model koji se koristi za planiranje razvoja masovnog turizma, a nije ni model čija primjena zahtijeva dugi vremenski period kako bi se rezultati pokazali. Zapravo, ovaj model, poznat kao Third Way (Treći Način) nosi u sebi elemente i kriterije koji upravo odgovaraju zemljama u tranziciji kao što je i BiH (9). Također, potrebno je naglasiti da ovaj model još nije praktično primijenjen ali da za to postoji velika šansa. U vrijeme preispitivanja ovog modela planiranja i mogućnosti njegove primjene, rezultati su pokazali da model Third Way nije bilo moguće primijeniti i implementirati u cilju razvoja održivog turizma u BiH. Kao razlog toga identifikuje se nedostatak volje i ambicije aktera turizma i vlasti da se predaju implementaciji ovakvoj jednog modela, u cilju što bolje i efikasnije formulacije master plana za razvoj BiH turizma. Model Third Way nije jednostavni administrativni proces već predstavlja vodič koji seže daleko iza granica organizacionih vježbi kako bi osigurao osnovu za formiranje sistema turizma. Takvim jednim sistemom bilo bi teško manipulirati kad god dođe do promjene političkih aktera. Pored toga, upravo ovaj model nosi prefiks odgovornog planiranja i postizanja dogovora oko ciljeva i interesa, što je neophodno kada se govori o turističkom napretku a i šire. Ovaj rad ne navodi niti detaljno obrađuje svaki element spomenutog modela, ali svakako će ukazati na bitne faktore koji ovaj model čine tako posebnim. Model Third Way sadrži elemente i zahtijeva aktivnosti koje su tipično turističke i naglašava orijentiranost ka održivom razvoju. Neke od specifičnih karakteristika su:

- * Harmonizacija sa prirodom u vidu zaštite prirodnih resursa, ekosistema i sl.,
- * Podsticanje izgradnje infrastrukture uzimajući u obzir potrebe lokalne zajednice i turista,
- * Osiguravanje profita ali ne bez preuzimanja odgovornosti (10),
- * Težnja ka izjednačenju uslova i standarda življenja populacije,
- * Osiguravanje naplate za načinjenu štetu od strane zagađivača.

Pored gore navedenih karakteristika, model Third Way također sadrži bitne elemente koji moraju biti usklađeni i primjenjivi a to su:

- * Identifikacija turističkih potencijala i problema,
- * Uspostavljanje sistema za razvoj održivog turizma,
- * Identifikacija tehnika i aparata implementacije,
- * Ujednačenje ciljeva i postizanje konsenzusa oko istih,
- * Učešće nevladinih organizacija,
- * Identifikacija turističkih proizvoda fokusirajući se na unikatnost destinacije,
- * Planiranje optimalnog i održivog korištenja zemljišta u granicama legalnog,
- * Identifikacija ciljanog tržišta i marketinške strategije,
- * Razjašnjenje uloge privatnog sektora i njegove odgovornosti,
- * Priprema i usklađivanje turistički specifičnih interesa samog planiranja sa postojećim Master planom zajednice.

Uzimajući u obzir ove elemente, ili bolje rečeno kriterije, mehanizam za planiranje održivog turizma će postojati ili će biti u progresu (11). Bitno je naglasiti da primjena ovog modela nije klasični korak po korak proces planiranja, jer ima za cilj da različitim metodama i taktikama obuhvati sve aspekte djelovanja turizma, da usaglasi ciljeve interesnih grupa i da primarno minimalizira negativne posljedice razvoja. Pored toga, cilj je dati prednost i šansu lokalnoj zajednici kao i lokalnim vrijednostima kako bi postali dio cjelokupnog razvoja. Može se zaključiti da postoje različiti modeli za planiranje razvoja ovog ili onog sektora, ali i da postoji bolji od boljeg, ili bolje rečeno pravi model za dati prostor i situaciju. Model Third Way je upravo taj pravi kada se radi o razvoju turizma u zemljama u tranziciji kao što je i BiH. Želim naglasiti da postoji detaljniji opis modela Third Way (12) i studija koja daje doradjeni model u skladu sa situacijom u BiH (13).

5. ZAKLJUČAK

Značaj turizma može se posmatrati iz mnogih uglova i sa različitih stajališta, ali u svakom slučaju je nemoguće ne vidjeti ga i ne prepoznati potencijale za njegov razvoj. Kao što navode Cook, Yale and Marqua (14) citiram: "Turizam je jako sličan slonu, različit i ponekad težak za opisati, ali baš kao slon isuviše velik da bi bio ignorisan". Pa tako i u BiH postojanost turističkih potencijala je više nego očigledna, ali također i

nedostatak profesionalnog planiranja za njihovo optimalno i efikasno korištenje. Cilj ovog rada bio je da spomene mogućnost iskorištenja potencijala u svrhu razvoja održivog turizma u BiH, i također da ukaže na faktore spore revitalizacije i daljnjeg razvoja ove zemlje pa i samog turizma. Pored toga, ovaj rad predlaže i ukratko opisuje potencijalni model (Third Way) za planiranje razvoja turizma, koji u sadašnjoj situaciji i prostoru nudi mogućnosti za postizanje uspješnosti. Na kraju, može se reći da nada još uvijek postoji da će ovlaštene institucije i glavni akteri turizma reagirati na ovu dobronamjernu kritiku kao reakciju na njihovo neodgovorno djelovanje.

LITERATURA

1. L. J. Lickorish i C.L. Jenkins, Uvod u Turizam, Ekokon d.o.o., Split, 2006
2. P. Mason, Tourism Impacts, Planning and Management, Biddles Ltd., Great Britain, 2003
3. L. J. Lickorish i C.L. Jenkins, vidi (1)
4. P. Burns, Tourism Planning: A Third Way?, Annals of Tourism Research, 31 (1), 24-43, 2004
5. T. Clancy, Bosnia and Herzegovina, Bradt Travel Guide Ltd. England, (str. x), 2004
6. S. Williams, Tourism Geography, Routledge, London, 1998
7. M. Baud-Bovy, New concepts in planning for tourism and recreation, Tourism Management, December, 1982
8. H. Alipour and L. Dizdarevic, A conceptual sustainability approach to tourism planning and development in post-war Bosnia and Herzegovina (BiH), Tourism and Hospitality Planning & Development, 4 (31), 211-230, Decembar, 2008
9. P. Burns, vidi (4)
10. S. R. Staley, Sustainable development in American planning: A critical appraisal, The Town Planning Review, 77 (1), 99-126, 2006
11. H. Alipour and L. Dizdarevic, vidi (8)
12. P. Burns, vidi (4)
13. H. Alipour and L. Dizdarevic, vidi (8)
14. R. A. Cook, L. J. Yale and J. J. Marqua, Tourism; The Business of Travel, Pearson Education, Inc., New Jersey, (str. 5), 2002